הרב חיים סבתו

מעשה שעשו אנשי טבריא — ביאור משנה במסכת שבת

שנינו במשנה במסכת שבת (ג, ג):

"אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל, ולא יפקיענה בסודרין, ורבי יוסי מתיר, ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתיצלה. מעשה שעשו אנשי טבריא והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין. אמרו להם חכמים: אם בשבת, כחמין שהוחמו בשבת ואסורין ברחיצה ובשתיה, ואם ביום טוב, כחמין שהוחמו ביום טוב, ואסורין ברחיצה ומותרין בשתיה."

מעשה אנשי טבריא, המובא במשנה זו, צריך ביאור מכמה פנים.

1. מה עשו אנשי טבריא, האם העבירו את סילון הצונן בתוך אמת החמין, או שעירבו מים צוננים במים חמים?
2. אימתי עשו אנשי טבריא מה שעשו, בערב שבת (מבעוד יום) או בשבת?
3. האם הבעיה במעשה שעשו, היא מחמת איסור בישול, והמעשה מובא כמתיחס לרישא של המשנה: "אין נותנין ביצה בצד המיחם", או שהבעיה היא מחמת איסור הטמנה, והוא מובא כמתיחס לסיפא של המשנה: "ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים"? (או שמא יש אפשרות שלישית, עיין לקמן).
4. מה פירוש התשובה שאמרו להם חכמים, ועל איזה איסור רחיצה מדובר?

גם סוגית הגמרא, העוסקת במשנה זו, ובמעשה אנשי טבריא, צריכה ביאור בכמה נקודות קשות מאד, כפי שנבאר להלן. במאמר זה נציע תחילה את הקשיים הרבים שיש בסוגיא, על פי הפירושים המקובלים, ואחר כך נציע פירוש חדש.

א.

בשלשה קטעים דנה סוגית הבבלי במעשה אנשי טבריא שבמשנה. נדון תחילה בקטע הראשון: גמרא שבת דף לט ע"א. משנתנו כוללת ארבעה משפטים:

"אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל.
ולא יפקיענה בסודרין, ורבי יוסי מתיר.
ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתיצלה.
מעשה שעשו אנשי טבריא וכו'".

רבי יוסי חולק בפירוש רק על הדין שבמשפט השני — "ולא יפקיענה בסודרין, ורבי יוסי מתיר". מה דעתו לגבי המשפט הראשון והשלישי אין אנו יודעים. ומסתבר, שלא נחלק עליהם. והשאלה הנשאלת היא, מדוע נחלק דוקא על הפקעת ביצה בסודרים, ולא על נתינת ביצה בצד המיחם, או על הטמנתה בחול ובאבק דרכים. עוד יש לשאול, האם המשפט הרביעי, מעשה אנשי טבריא, מתייחס למשפט השני, ולמחלוקת רבי יוסי וחכמים, או שהוא מתייחס לדין הסמוך לו: "ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים", דין שהוא מוסכם.

על כך אומרת הגמרא בדף לט ע"א:

> "אמר רב נחמן: בחמה, דכולי עלמא לא פליגי דשרי. בתולדות האור, כולי עלמא לא פליגי דאסור. כי פליגי בתולדות חמה. מר סבר (חכמים), גזרינן תולדות חמה אטו תולדות האור, ומר סבר (רבי יוסי), לא גזרינן".

לפי הסבר זה, לא נחלק רבי יוסי על הרישא, מפני שמיחם הוא תולדות האור, אבל סודרין שבמשנה הוחמו מכח החמה, ולכן דוקא בסודרין מופיעה מחלוקת רבי יוסי ורבנן. רבנן גוזרים סודרין, שהם תולדות חמה, אטו תולדות האור; ורבי יוסי אינו גוזר. וכתבו התוס' בד"ה שמא: "ואטו סודרין שנתחממו באור לא בעי רבי יוסי למיגזר, דאין דרך לחממן כל כך, שלא יהו נשרפין". ומשמע מן התוס', שאילו היה מקום לגזור, גם רבי יוסי היה גוזר על תולדות חמה[1].

ועל מה שכתבה המשנה: "ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים", שאלה הגמרא שם: "וליפלוג נמי רבי יוסי בהא?" כלומר, כשם שחלק בסודרים מפני שהם תולדות חמה. ותירצה: "רבה אמר: גזירה שמא יטמין ברמץ. רב יוסף אמר: מפני שמזיז עפר ממקומו". כלומר, בהטמנת ביצה יש טעמים אחרים לאסור, שאף רבי יוסי מודה בהם. והביאה הגמרא ברייתא: "מיתיבי: רשב"ג אומר מגלגלין ביצה על גבי גג רותח, ואין מגלגלין ביצה על גבי סיד רותח", ופירשה הגמרא את דעת רשב"ג, שבגג אין מקום לחששות של רבה ורב יוסף, ולכן התיר לגלגל ביצה על גבי גג רותח. ולכאורה, כל הסוגיא הזו אינה אלא לרבי יוסי, שמתיר בישול בתולדות חמה, אבל לחכמים, האיסור להטמין ביצה בחול ובאבק דרכים הוא משום בישול בתולדות חמה, שנאסר בגזירה אטו תולדות האור, כפי שפירשו לגבי סודרין. וכל הסוגיא לא נתגלגלה, אלא להשיב על השאלה, מדוע רבי יוסי, שאינו גוזר תולדות חמה, מודה לאיסור הטמנת ביצה בחול ובאבק דרכים. וממילא פשוט, שלדעת חכמים אסור לגלגל ביצה על גבי גג רותח, ורשב"ג שהתיר, סובר כדעת רבי יוסי ונדחה מהלכה. וכמו כן ברור, שכל הסוגיא הדנה בדברי רבה ורב יוסף, ומנסה להוכיח כאחד מהם, אינה להלכה. שהרי הם באו לבאר את שיטת רבי יוסי, אבל לחכמים אין צורך בדבריהם, והאיסור בהטמנת ביצה בחול ובאבק דרכים לדעתם, הוא משום בישול בתולדות חמה. ואם כן, המשפט "ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים" — מתפרש בדרכים שונות לחכמים ולרבי יוסי. לחכמים, משום בישול בתולדות חמה, ולרבי יוסי, משום גזירה שמא יטמין ברמץ לרבה, ומפני שמזיז עפר ממקומו לרב יוסף.

1. ומכאן יסוד לסברת המהרש"ל, שנדון בה לקמן, שגם לרבנן, במקום שאין שייך לגזור תולדות חמה אטו תולדות האור, אין גוזרים. שהרי, ביארו התוס' את דעת רבי יוסי שהתיר, מפני שאין טעם לגזור בסודרין, אבל בדבר שדרך לחממו באור, היה גוזר. אמנם התוס' כתבו את דבריהם לרבי יוסי, ויתכן שלדעתם, רבנן גוזרים אף במקום שאין שייך לגזור, ואילו המהרש"ל כתב דבריו לדעת רבנן, אבל יסוד הסברא מונח כאן.

והגמרא מוסיפה להקשות:

> "ת"ש מעשה שעשו אנשי טבריא, והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין וכו', בשלמא למ"ד גזירה שמא יטמין ברמץ היינו דמיא להטמנה, אלא למ"ד מפני שמזיז עפר ממקומו מאי איכא למימר".

ברור, שהגמרא מבינה שמעשה אנשי טבריא מתיחס לסיפא, דהיינו לאיסור הטמנת ביצה בחול, ולפיכך, מחפשת היא קשר בין המקרים. וזו היא קושיתה: לרבה, מובן הקשר, שהרי גם מעשה אנשי טבריא וגם הטמנת ביצה נאסרו מדין הטמנה, אבל לרב יוסף קשה.

ותירצה הגמרא:

> "מי סברת מעשה אנשי טבריא אסיפא קאי, ארישא קאי! ולא יפקיענה בסודרין ורבי יוסי מתיר'. והכי קאמרי ליה רבנן לרבי יוסי: הא מעשה דאנשי טבריא דתולדות חמה הוא ואסרי להו רבנן, אמר להו: ההוא, תולדות אור הוא, דחלפי אפיתחא דגיהנם".

דהיינו, רב יוסף יפרש את מעשה אנשי טבריא לא על הסיפא, אלא על הרישא (מציעתא). שם נחלקו רבי יוסי וחכמים בדין בישול בתולדות חמה. ומעשה אנשי טבריא שייך לדין בישול ולא לדין הטמנה, והובא כראיה לשיטת חכמים. ורבי יוסי משיב מה שמשיב.

גמרא זו קשה מאד. כל קושית הגמרא מתבססת על כך שהיא מבינה שלדעת רבה המעשה מתיחס לסיפא, והאיסור מתפרש מדין הטמנה. וקשה, שהרי ביארנו שרבה פירש את הסיפא: "ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים", מדין הטמנה, ("גזירה שמא יטמין ברמץ"), רק כדי לבאר מדוע רבי יוסי לא נחלק על דין זה, אבל לחכמים, אסור להטמין ביצה בחול משום איסור בישול בתולדות חמה. ואם כן, אם הבינה הגמרא את מעשה אנשי טבריה כאיסור הטמנה, כיצד יתפרש האיסור לדעת חכמים? ואם ידעה הגמרא שחכמים יפרשו את המעשה מדין בישול בתולדות חמה, ובפי שתירצה אחר כך לרב יוסף, אם כן מה הקשתה? ואי אפשר לומר שהבינה הגמרא שהמעשה הוא ראיה לרבי יוסי נגד חכמים, ושלדעת חכמים אינו קשור כלל למשנה, כיון שאז יהיה כל המעשה שלא כהלכה.

והנה, המהרש"ל מחדש חידוש גדול (בתשובה סי' סא), וכותב: "אכן כי דייקת שפיר בסוגיא תמצא, דרשב"ג אליבא דהלכתא הוא..." ומעתיק הסוגיא, וכותב: "ואי הכי שמעינן דסוגיא דשמעתא אליבא דהלכתא קאי, דאם לא כן, כל הני שקליותא וטירותא למה לי, מאחר שאינה אליבא דהלכתא, ולדעת ת"ק בכל ענין אסור! וכל שכן שקשה על הרי"ף, למה הביא האי מאי בינייהו (בין רבה לרב יוסף) מאחר שאינה לפי הלכתא, ועוד קשה, לרבה ורב יוסף גופא דפליגי בהני תרי מאי בינייהו, כי דוחק לומר דאיכא בינייהו אליבא דרבי יוסי, מאחר דאין הלכה כמותו, הדרן קושיא לדוכתא, מאי בינייהו בפלוגתא בשנוי טעמים, הלא בין למר ובין למר הכל אסור משום תולדות חמה. אלא בודאי כולהו אליבא דהלכתא קיימי, דאף הת"ק סבירא ליה דריה"ג תולדות חמה שרי, דהא לא אסר הת"ק תולדות חמה, אלא משום גזירה אטו תולדות האור, דהיינו סודרים, וכדפירש רש"י דמאן דחזי סבר תולדות אור הוא, והוחם סודר זה אצל האש. ורבי יוסי פליג ואמר, שאין לחוש לזה, כי אין דרך להחם הסודר כל כך אצל האש דמתיירא שמא ישרף, וכמו שפירשו התוס' והר"ן. אבל חול ואבק דרכים דליכא למיחש להכי, אפילו לתנא קמא שרי, וכל שכן גג רותח דשרי", ולכן

הוצרכו רבה ורב יוסף לומר טעמים לאסור הטמנת ביצה בחול ובאבק דרכים, גם לפי חכמים, וטעמיהם נפסקו להלכה. ונפסקים להלכה גם דברי רשב"ג, שמתיר לגלגל ביצה על גבי גג רותח, לפי שאין שיכים בגג רותח הטעמים של רבה ורב יוסף.

ועוד הוכיח המהרש"ל את שיטתו מדברי הרא"ש: כתב הרא"ש: "מדפריך מהאי ברייתא ד'מגלגלין', אמתניתין ד'לא יטמיננה בחול ובאבק דרכים', משמע, שאין חילוק בין גלגול על גבי החול ובין הטמנה בתוך החול, ואפילו לגלגל על החול בשביל שתיצלה בתוכו אסור". וכותב המהרש"ל: "ואי סבירא ליה להרא"ש דרבה ורב יוסף אליבא דרבי יוסי קיימי, אבל לת"ק דהלכתא כוותיה, הטעם, משום תולדות חמה הוא דאסור, אם כן מאי נפקותא דהאי פיסקא, פשיטא דהכל אסור לת"ק"[2].

לפי דברי המהרש"ל, מתורצת קושיתנו. שכשהקשתה הגמרא לרב יוסף, ממעשה אנשי טבריא, הבינה שמעשה זה אסיפא קאי, והמעשה מתיחס לדין הטמנת ביצה בחול, והטעם שאסרו סילון אנשי טבריא הוא משום הטמנה. ולשיטתו של רבה, טעם זה הוא בין לרבי יוסי ובין לחכמים. והמעשה מובא כראיה לשניהם. אבל על כל שאר השיטות החולקות על המהרש"ל — קשה קושיתנו.

הפני יהושע בביאור לשיטת רש"י כתב דברים דומים לדברי המהרש"ל, אך לא כתב כן בדעת רבה, אלא בדעת רב חסדא ורב נחמן. וז"ל: "אבל מה שהוכרח רש"י לפרש כן במימרא דרב נחמן, דגזרינן אטו תולדות האור משום דמאן דחזי סבר דתולדות האור נינהו, היינו לפי המסקנה דרב חסדא בסמוך, דקאמר ממעשה שעשו אנשי טבריא ואסרי להו רבנן, בטלה הטמנה בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום, דסבר בפשיטות דמה שאסרו חכמים לאנשי טבריא, היינו משום איסור הטמנה, ולא משמע ליה כלל לומר טעמא דגזרינן תולדות חמה אטו תולדות האור כדסלקא דעתין מעיקרא, ובהך סברא, דרב חסדא, קאי גם רב נחמן דאמר ליה לעולא כבר תברינהו אנשי טבריא לסלונייהו. אם כן על כרחך היינו משום דלא שייך למיגזר בתולדות חמה אטו תולדות האור, אלא דוקא בסודרין וכיו"ב דשייך ביה מאן דחזי סבר שהוחמו בתולדות האור, מה שאין כן במעשה אנשי טבריא, ממילא הוא הדין בחול ובאבק דרכים נמי לאו משום גזירה דתולדות האור דלא שייך מאן דחזא, אלא משום איסור הטמנה נגעו ביה". כמובן שקושיתנו מתורצת לפי דבריו.

והרשב"א בחידושיו נחת לסברת המהרש"ל והפני יהושע, ודחה אותה. וז"ל: "והא דרבה ורב יוסף, לרבי יוסי בלחוד הוא דאצטריך, אבל לרבנן לא אצטריך, דאינהו, אפילו להפקיעה בסודרין אסרי משום תולדות חמה, ואע"ג דליכא לא משום גזרת רמץ, ולא משום גזרת שמא יזיז עפר ממקומו, ואע"פ שהביא הרב אלפסי ז"ל הא דרבה ורב יוסף, לברור פירושא דמתניתין בלבד הוא שכתב כן"[3].

ואפשר לתרץ, לדעת החולקים על המהרש"ל, שבדברי רבה יש התיחסות גם לרבנן. לא לגבי איסור הטמנת ביצה בשבת שלדעתם הוא מדין בישול בתולדות חמה ולא מדין הטמנה, אלא לגבי הטמנה מבעוד יום שבה מודים הם לדברי רבי יוסי, מפני שמבעוד יום גם

2. בעיקר ראייתו מדברי הרא"ש, עיין מה שהאריך הקרבן נתנאל, האם אפשר לומר שכוונת הרא"ש לגבי הטמנה מבעוד יום.

3. המהרש"ל הביא ראיה מן הירושלמי, אולם בפירוש תוספתא כפשוטה (פרק ה עמ' 42) הוכיח מגירסת הירושלמי כדברי הרשב"א ולא כמהרש"ל.

חכמים מודים שלא שייך איסור בישול, אבל שייך איסור הטמנה. ולפי זה מובן מדוע כל השקלא וטריא נפסקת להלכה. וכן מובנת הקושיא ממעשה אנשי טבריא, כיון שהגמרא הבינה שהמעשה היה מבעוד יום, וכדברי רב חסדא לקמן, ולכן גם לחכמים הקושיא היא מדין הטמנה, כי בהטמנה מבעוד יום מודים הם שלא שייך איסור בישול בתולדות חמה, אלא דין הטמנה. (ודלא כתוס' ד"ה מעשה, שכתבו שגם אם היה המעשה מבעוד יום, שייך לגזור משום בישול) אבל פירוש זה לא יתכן לדברי התוס' בד"ה "אלא למ"ד", שכתבו: "וא"ת, לרב יוסף, אטו מי לית ליה גזירה שמא יטמין ברמץ, והא מהאי טעמא אסרינן להטמין בדבר המוסיף הבל, וי"ל דמבעוד יום איכא למיגזר שמא יטמין ברמץ ושמא יחתה, אבל הכא (בשבת) לא שייך וכו'".

ולפי דברים אלה הדרן קושיין לדוכתה. שהרי ברור שלפי התוס', המקשן שהקשה על רב יוסף, סבר שמעשה אנשי טבריה בשבת היה. שאם מבעוד יום היה, הרי גם רב יוסף מודה לטעם איסור הטמנה (לדברי התוס' הנ"ל)! ואם כן, שבה קושייתנו וגם ניצבה, איך הקשתה הגמרא לרב יוסף, הרי גם לשיטת רבה מוכרחה הגמרא להודות, שלרבנן דר' יוסי, לא שייך בשבת איסור הטמנה כלל, אלא רק איסור בישול בתולדות חמה, מה הקשתה לרב יוסף.

והרא"ש בפרק כירה סי' ה כתב: "לרבה, דאסיר משום גזירה שמא יטמין ברמץ, אסור אפילו מבעוד יום לצורך שבת, כדמוכח לקמן ממעשה אנשי טבריא שהביאו מבעוד יום סילון של צונן לתוך חמין, וקאמרינן עלה בטלה הטמנה מבעוד יום". ומשמע מדברי הרא"ש (וכ"כ בקרבן נתנאל אות ר), שרבה חולק וסובר שאין איסור מבעוד יום, ודלא כתוס'. ולפי זה, תירוצנו טוב. שלרבה אין קושיא ממעשה אנשי טבריא לדעת חכמים, כיון ששם היה המעשה בהטמנה מבעוד יום, ובמקרה כזה גם חכמים מודים לטעם של "שמא יטמין ברמץ", אבל לתוס' קשה. וברור שהבינו התוס', שבשלב זה סוברת הגמרא שמעשה אנשי טבריה בשבת היה ולא בערב שבת, שאם היה מבעוד יום כדברי הרא"ש, וכדעת רב חסדא לקמן בגמרא, אם כן מה הקשתה לרב יוסף, הרי אף הוא מודה בהטמנה מבעוד יום.

והרמב"ן בחידושיו כתב: "רבה אמר גזירה שמא יטמין ברמץ, לפי טעמא דרבה, מהראוי לאסור אף מבעוד יום, כמו בכל דבר המוסיף הבל. תדע, דמתניתין קאמר מעשה דאנשי טבריא משום דרמי להטמנה ואסור אף מבעוד יום, כדאמר רב חסדא בסמוך, ואמנם לטעמיה דרב יוסף, משום דמזיז עפר ממקומו, אינו אסור אלא בשבת, והא דלא קאמר איכא בינייהו מבעוד יום, וצריך לומר דלא מיתסר אף לרבה מבעוד יום, משום דחול ואבק דרכים שהוא חם בערב שבת מן החמה, בלילי שבת הוא מצטנן לגמרי, וסוף סוף הוה ליה בשבת דבר שאינו מוסיף הבל. וא"ת, והא חול בעצמו דבר המוסיף הבל הוא, כדתנן לקמן: 'ולא בחול', הא איתמר עלה בפרק לא יחפור: חול, דחמימי מחמם דקרורי מקרר, הילכך מטמינין בו ביצה וכיוצא בה, דמתקרר והולך הוא ואינו מתחמם, אבל בשאר דברים המוסיפים לגמרי, אין טומנין בהן אפילו צונן גמור מדרב חסדא בסמוך."

רואים אנו, שהרמב"ן חולק על התוס', וסובר שרב יוסף אינו מודה לגבי הטמנה מבעוד יום. ולשיטת רבה, במים חמים אסורה הטמנה מבעוד יום (והוא מעשה אנשי טבריה), אבל בחול ובאבק דרכים אסורה הטמנה רק בשבת ולא מבעוד יום. ואם כן אי אפשר לתרץ לשיטת הרמב"ן שלדעת רבה חכמים מודים לטעם איסור הטמנה בחול ובאבק דרכים ביחס לערב שבת, אף שבשבת סוברים שטעם האיסור הוא משום בישול בתולדות חמה, כיון שלדעתו אין דין הטמנה מבעוד יום בחול ובאבק דרכים. אבל יכולים חכמים להודות לטעם

זה לגבי איסור הטמנה במים חמים מבעוד יום, ולכן לרבה, בין לרבי יוסי ובין לרבנן, יובן שאסרו חכמים לאנשי טבריא מטעם איסור הטמנה, לפי שמבעוד יום היה, וכדברי רב חסדא. ומובנת קושית הגמרא לרב יוסף.

והרשב"א בחידושיו פירש, על פי פירוש רב האי גאון, שרב יוסף מודה לגזירה שמא יטמין ברמץ, אלא שסובר טעם אחר במשנה כדי לכלול גם מקרים אחרים (מלבד חול ואבק דרכים) שאין בהם חשש הטמנה. ומה שהקשו ממעשה אנשי טבריא (שהרי שם גם לרב יוסף שייך חשש הטמנה), אינו אלא מפני שהסתבר לגמרא שמעשה המובא במשנה חייב להתייחס לטעם המוזכר במשנה. ולרב יוסף הטעם אינו משום הטמנה. (אמנם קושיתנו הקודמת בעינה עומדת, כיון שלשיטה זו כתב הרשב"א בפירוש, שגם **לרבה** הטעם של איסור הטמנה באבק דרכים, לדעת רבנן, הוא מטעם בישול בתולדות חמה, ולא מגזירת הטמנה ברמץ).

ופירש הרשב"א בפירוש אחר, שכשהשיבו רבה ורב יוסף את תשובותיהם לשאלה, מדוע רבי יוסי מדה לאיסור הטמנה בחול ובאבק דרכים, התכוונו לומר, שלחכמים ישנם שני טעמים. כלומר, לרבה, חכמים אוסרים גם משום בישול בתולדות חמה, וגם משום חשש הטמנה, אלא שהסתבר לגמרא שהמעשה מתיחס לסיפא, כלומר לטעם הטמנה ולא לטעם בישול בתולדות חמה, ולפיכך, לרבה מובנת המשנה אבל לרב יוסף קשה.

והנה, לכאורה פירוש זה גם מישב את קושיתנו, וגם דוחה את ראיות המהרש"ל, אך באמת פירוש זה מוקשה מאד מדברי רב חסדא. שהרי רב חסדא אומר שממעשה שעשו אנשי טבריא ואסרי להו רבנן, בטלה הטמנה בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום. ואם לחכמים (לדעת רבה) ישנם שני טעמים לאסור, גם משום בישול בתולדות חמה, וגם משום הטמנה, מנין לו לרב חסדא להוכיח שהטעם שאסרו לאנשי טבריה הוא משום איסור הטמנה, הרי לרב יוסף אסרו להם משום איסור בישול בתולדות חמה, וגם לרבה קיים איסור זה לדעת רבנן, ומנא ליה לרב חסדא להוכיח מכאן איסור הטמנה, ואולי אסרו חכמים לאנשי טבריא מהטעם השני. וזה יש לתרץ, שרב חסדא ידע שמעשה אנשי טבריא היה **מבעוד יום**, ולפיכך לא יכל לפרש מדין בישול, אבל גם זה לא יתכן; שהרי סוף סוף לדעת רב יוסף פירשה הגמרא שמעשה אנשי טבריא בשבת היה, או אף אם מבעוד יום היה; משום גזירה של בישול בשבת (וכמו שכתבו התוס' בפירושם הראשון); ואם כן מנא ליה לרב חסדא **להוכיח מכאן** איסור הטמנה!

ב.

נדון עתה בקטע השני, בו עוסקת הגמרא בדברי המשנה. איתא בגמרא בדף לט ע"ב:

> "אמר רב חסדא, ממעשה שעשו אנשי טבריה ואסרי להו רבנן, בטלה הטמנה בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום. אמר עולא, הלכה כאנשי טבריא. אמר ליה רב נחמן כבר תברינהו אנשי טבריא לסילונייהו."

גם בקטע זה רבו הקושיות. כל הראשונים הקשו: "מה צריך למילף ממעשה דאנשי טבריא, הא מתניתין היא, דאין טומנין בדבר המוסיף הבל, ומבעוד יום איירי, דמשחשיכה, אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל אסור." ותירצו התוס' בתירוץ ראשון שכונת רב חסדא דוקא

להטמנה מבעוד יום, בעוד שאת המשנה בבמה טומנין אפשר לפרש בין השמשות. וכתירוץ שני בשם ה"ר שמואל מוורדין כתבו התוס': "בטלה הטמנה, דאסור אפילו לאכול, כדקתני ואסורין בשתיה". והנה קשה מאד לומר שמשנתנו חידשה איסור אכילת אוכל שהוטמן שלא כדין, שהרי סוגית הגמרא בדף לח ע"א מתלבטת הרבה בענין חמין ותבשיל שהושהו שלא כדין, ולא הזכירה כלל שיש משנה מפורשת בענין חמין ותבשיל שהוטמנו שלא כדין, ומה טעם יש לחלק בענין זה בין השהיה להטמנה (ואף אם יש טעמים היה על הגמרא להזכירם).

קושיא זו קשה על כל מי שיפרש את דברי רב חסדא שכונתו שהאיסור שאסרו לאנשי טבריא הוא מדין הטמנה, ולאו דוקא על ר"ש מוורדין. ובצדק כתב הפני יהושע, שבפוסקים לא הוזכר דין זה של איסור מה שהוטמן שלא כדין, ולפי הפירושים הללו הרי משנה מפורשת היא, ומה טעם לא הזכירו הפוסקים דין זה. (ולא נמצאת הלכה זו ברי"ף, ברמב"ם, ברא"ש ובטור חוץ מהגהות מרדכי ומהב"י על הטור). ועוד, שלפי גירסת הרי"ף והרמב"ם, איסור הטמנה מבעוד יום בדבר המוסיף הבל טעמו גזירה שמא ירתיח ויכסה הקרירה בשבת, מה שאין שייך כלל בסילון אנשי טבריא.

ועוד הקשה הפני יהושע, שהרי המשנה מזכירה גם איסור רחצה ביום טוב, וביום טוב אין איסור הטמנה, אלא אם נחדש שאסור ביום טוב להטמין מים לצורך רחצה, מה שלא מצינו מפורש.

ועוד קשה, שהרי בקטע הקודם הביאה הגמרא מחלוקת רבה ורב יוסף באיסור הטמנת ביצה בחול ובאבק דרכים, ותלתה את ביאור מעשה אנשי טבריא במחלוקת זאת. ופירשה הגמרא, שלרב יוסף, מעשה אנשי טבריא אירשא קאי, כלומר על דין בישול בתולדות חמה או בתולדות האור, ואין קשר בין מעשה זה לאיסור הטמנה, וגם לרבה, כל ההשואה להטמנה היא לפי רבי יוסי, אבל לחכמים איסור הטמנת ביצה בחול ובאבק דרכים, לדעת הראשונים, הוא מטעם בישול בתולדות חמה (דלא כמהרש"ל והפני יהושע), והלכה כחכמים. כיצד אם כן מסיק רב חסדא מן המשנה, שבטלה הטמנה בדבר המוסיף הבל מבעוד יום, הרי אף אם פסק כרבה נגד רב יוסף, הרי לרבה עצמו אין הפירוש נכון אלא לדעת רבי יוסי, והרי הלכה כחכמים, ואם כן אין שום מקור מהמשנה לאיסור הטמנה! ואף למה שפירשו הראשונים, שלחכמים אליבא דרבה ישנם שני טעמים לאיסור, גם משום בישול בתולדות חמה וגם משום הטמנה, איך יכול רב חסדא להוכיח מן המשנה שבטלה הטמנה, ואולי הביאור הוא מטעם בישול? ואפשר לומר, שכל ההוכחה היא מפני שהסתבר לו שלרבה המעשה הובא אליבא דכולי עלמא מטעם אחד. ולכן מסתבר שגם לחכמים הובא מטעם הטמנה, אף שיש גם טעם אחר (הרשב"א). וזה ודאי דחוק.

והנה רש"י על המשנה כתב בד"ה אם בשבת — "אותן שבאו בשבת", ופירוש זה לא עולה יפה לדברי רב חסדא, מפני שלשיטתו האיסור הוא מטעם הטמנה, ואם כן, עוסקת המשנה במים שהוטמנו מבעוד יום! וכתב הפני יהושע, שרש"י פירש את המשנה שלא לפי רב חסדא, לפי דרכו לפרש את המשנה כפשוטה, אף שאין כן מסקנת הגמרא וההלכה. לפי הביאור שנציע אנו בהמשך, יתורצו הקושיות הללו, וגם יבוארו דברי רש"י הנ"ל, ואף לפי רב חסדא.

עוד קושיא חזקה יש להקשות על דברי רב חסדא אלו. בגמרא לקמן מסביר רב חסדא את מחלוקת התנאים בתוספתא לגבי רחצה במים חמין בשבת: "מחלוקת בכלי, אבל בקרקע

דברי הכל מותר", והקשתה הגמרא: "והא מעשה דאנשי טבריה בקרקע הוי, ואסרי להו רבנן". והדברים תמוהים, שהרי רב חסדא הסביר את האיסור ש"אסרי להו רבנן", מדין הטמנה בדבר המוסיף הבל, כדבריו: "ממעשה שעשו אנשי טבריא ואסרי להו רבנן בטלה הטמנה בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום". ואם כן, מה הקשר בין איסור זה לדינו של רב חסדא לגבי איסור רחיצה בשבת בחמין שהוחמו בקרקע? וכי לגבי איסור הטמנה יש איזה חילוק בין הוחמו ככלי להוחמו בקרקע! וכן הקשה הפני יהושע כאן. ותירץ הפני יהושע, שכוונת הקושיא לדברי המשנה: "בחמין שהוחמו בשבת". כלומר, אמנם סילון אנשי טבריא נאסר מדין הטמנה, אבל כיון שהמשנה השוותה את האיסור, לאיסור של חמין שהוחמו בשבת (ושם אפשר לפרש שהכונה לאיסור הרחצה), ממילא מובנת הקושיא. ואף שמעשה אנשי טבריא הוא שהיה בקרקע, ולא הבטוי "חמין שהוחמו בשבת"! מפרש הפני יהושע, שהבינה הגמרא, שמאחר והמשנה השוותה ביניהם, אפשר לדייק מן המשנה, שגם חמין שיוחמו בקרקע יאסר לרחוץ בהם. וזה ודאי רחוק מאד; שכל הקושיא התבססה על דיוק כזה.

ואפשר לפרש פירוש אחר. כתוב במשנה, שאסרום בשתיה וברחיצה, ואפשר לפצל את הטעמים. במה שאמר רב חסדא שהאיסור הוא מדין הטמנה, מפרש הוא את איסור השתיה, אבל איסור הרחיצה מתפרש רק מגזירת רחצה. ולכן, ההשואה לדברי רב חסדא היא לגבי רחצה בחמין שהוחמו בקרקע. אבל גם פירוש זה קשה. שהרי לפי מה שהבינו הראשונים, חידש רב חסדא שמים שהוטמנו שלא כדין נאסרו, וזהו טעם איסור השתיה, ואם כן מה לי איסור שתיה מה לי איסור רחיצה, הרי האיסור הוא איסור הנאה למי שהטמין שלא כדין, והדרן קושייא לדוכתין. גם קושיא זו ננסה לתרץ בביאורנו לקמן.

נזכיר גם את פירוש הראשונים (הובא ברשב"א) שממעשה זה בטלה הטמנה פירושו, שבעקבות המעשה הזה אסרו את ההטמנה מבעוד יום (ופירוש זה לא יתכן כלל לטעם הרי"ף והרמב"ם לאיסור הטמנה מבעוד יום, וכמ"ש). אבל גם פירוש זה לא מיישב את כל הקשיים שהזכרנו.

ג.

נדון עתה בקטע השלישי שבו עוסקת הגמרא בדברי המשנה:

> "מעשה שעשו אנשי טבריא... אם בשבת כחמין שהוחמו בשבת ואסורין ברחיצה ובשתיה. מאי רחיצה, אילימא רחיצת כל גופו, אלא חמין שהוחמו בשבת הוא דאסורין, הא חמין שהוחמו מערב שבת מותרין. והתניא: חמין שהוחמו מערב שבת למחר רוחץ בהן פניו ידיו ורגליו, אבל לא כל גופו. אלא פניו ידיו ורגליו, אימא סיפא, ביום טוב, כחמין שהוחמו ביום טוב, ואסורין ברחיצה ומותרין בשתיה, לימא תנן סתמא כבית שמאי וכו' — אמר ר' איקא בר חנניא: להשתטף בהן כל גופו עסקינן; והאי תנא הוא, דתניא: לא ישתטף אדם כל גופו בין בחמין ובין בצונן דברי ר' מאיר. ר' שמעון מתיר. ר' יהודה אומר בחמין אסור, בצונן מותר" (ופרש"י: והאי תנא — ר' שמעון היא, דמתיר

להשתטח כל גופו בשבת בחמין שהוחמו מערב שבת"[4]. "אמר רב חסדא: מחלוקת בכלי, אבל בקרקע דברי הכל מותר. והא מעשה דאנשי טבריא בקרקע הוי, ואסרי להו רבנן... ".

ותמהו התוס': "הקשה הר"א ממיץ: מאי פריך, התם הוחמו בשבת, כדקתני כחמין שהוחמו בשבת, ומשמע דהוחמו בערב שבת שרי, והכא בהוחמו מערב שבת פליגי". הקושיא חזקה מאד, שהרי כדי להסביר את הקטע הקודם של הגמרא, מוכרחים לפרש את דברי התנאים בתוספתא בחמין שהוחמו **בערב שבת**, שהרי כך פירשנו את המשנה: כחמין שהוחמו בשבת ואסורין, הא בערב שבת מותרין. והדיוק הוקשה לנו, כיצד מותרין חמין שהוחמו בערב שבת, ותירצנו לפי ר' שמעון, ומשמע, שגם לדעתו חמין שהוחמו בשבת עצמה אסורין. וכך הם דברי המשנה. ואף שלרב חסדא המעשה היה מבעוד יום (כך כתב "ואפילו מבעוד יום"!), הרי שמאיזה טעם מיוחד נתנו להם דין של חמין שהוחמו בשבת (ולכאורה לשיטתו בגלל איסור הטמנה), אבל חמין שהוחמו בערב שבת מותרין. ואם כן, מה הקושיא על דברי רב חסדא, שבקרקע דברי הכל מותר, הרי רב חסדא דיבר לגבי חמין שהוחמו בערב שבת!

ופירשו בתוס': "דסבירא ליה להש"ס, מדמחמיר ר' מאיר כל כך דאוסר אפילו צונן, מחמיר נמי לאסור ערב שבת אטו שבת", ולפיכך, אם אומר רב חסדא שבחמין שהוחמו בערב שבת בקרקע לדברי הכל מותר, משמע לגמרא שלרב חסדא, לר' מאיר, מותרין גם חמין שהוחמו בשבת בקרקע, שאם לא כן, היה גוזר גם בערב שבת אטו שבת, ולכן הקשו מהמשנה מחמין שהוחמו בשבת. וכבר התוס' עצמם הקשו על פירוש זה, והוא דחוק.

והרשב"א פירש, שהקושיא היא מכח ההעמדה שהעמיד רב איקא את המשנה כר' שמעון, (ולא מסתבר לגמרא שיחלוק רב חסדא על רב איקא), ובחמין שהוחמו בשבת אסור לרחוץ, הא הוחמו מערב שבת מותרין. והמשנה עוסקת בקרקע, ובהם התיר ר' שמעון לרחוץ בחמין שהוחמו בערב שבת, ומשמע שר' מאיר ור' יהודה חולקים ואוסרים אף בחמין שהוחמו בערב שבת בקרקע, (כיון שחמין שהוחמו בערב שבת לשיטתם, כחמין שהוחמו בשבת לר' שמעון), ואיך אמר רב חסדא שבקרקע דברי הכל מותר. ולפי זה הקושיא על רב חסדא היא מר' מאיר ור' יהודה ולא מר' שמעון, אלא שהדיוק לקושיא הוא מכח המשנה. על פירוש זה הקשה הרשב"א, שאם כל הקושיא מתבססת על כך שרב איקא העמיד את המשנה לפי ר' שמעון, אם כן תחזור בה הגמרא ותאמר שהמשנה אליבא דכולי עלמא כיון שעוסקת בקרקע, ואז לא יקשה על רב חסדא. ומחידושי הרמב"ן נראה, שהקושיא אינה על רב חסדא אלא על רב איקא: מדוע נאלץ הוא להקים את המשנה כר' שמעון, הרי לפי דברי רב חסדא, שבקרקע דברי הכל מותר, יכל להעמיד את המשנה לפי כולי עלמא!

וכל הפירושים הללו דחוקים בסוגיא, כפי שהעירו המפרשים. וכתבו התוספות ישנים בשם מהר"ם פירוש אחר: "ומהר"ם מפרש דחמין שהוחמו מערב שבת היינו שנסתלקו מעל האור מבעוד יום. ושהוחמו בשבת היינו נמי שהוחמו מבעוד יום כל צרכן, אך מתחממים והולכין גם בשבת, דומיא דאנשי טבריא. ובהנהו פליגי ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון. וצוננין קרי שהיו חמין כבר ונצטננו, אבל בנסתלקו מבעוד יום אפילו ר' מאיר מודה דשרי להשתטח

4. ומחלוקת התנאים היא לגבי חמין שהוחמו בערב שבת, וכ"כ התוס'.

ולא לרחוץ. והאי תנא הוא ר' מאיר ור' יהודה, דאסרי חמין שמתחממין והולבין גם בשבת, והשתא פריך שפיר, והא מעשה דאנשי טבריה בקרקע הוי".

כלומר, התוספות ישנים מפרשים את מחלוקת התנאים בחמין שהוחמו בשבת, אלא שביארו את המושג 'שהוחמו בשבת' לא שהונחו בשבת על האש והוחמו בעבירה, אלא שהונחו מערב שבת ולא סילקום קודם השבת. ולפי זה תירוץ הגמרא למשנה הוא: חמין שהוחמו מערב שבת, מותרין הם לכולי עלמא (כשנסתלקו המים), ושהוחמו בשבת, אסורין הם לר' מאיר ור' יהודה, שאוסרים חמין שהוחמו בשבת, כלומר, שלא סילקום מערב שבת. וזהו מעשה דאנשי טבריא; שאף שהונח הסילון מבעוד יום הרי המים הוחמו בשבת, ולכן נידונים כמים 'שהוחמו בשבת' — כהגדרת התוספות ישנים שאסורין לר' מאיר ור' יהודה. ומעתה נבין את קושית הגמרא על רב חסדא, שמעשה אנשי טבריה היה בחמין שהוחמו בשבת. ורב חסדא אמר על מחלוקת התנאים — שגם הם נחלקו בחמין שהוחמו בשבת — שלדברי הכל מותרים בקרקע, והרי המעשה של אנשי טבריה בקרקע היה.

אך קשה על התוספות ישנים מדיוק סוגית הגמרא. הרי הגמרא חיפשה הסבר לדיוק שלה: "הא בערב שבת מותרין", שזה היה עיקר קושיתה: "והתניא חמין שהוחמו מערב שבת וכו'". ואם כן, כשתירצה "להשתטף וכו' והאי תנא הוא", לכאורה התירוץ מתיחס למה שהקשתה, כלומר להסבר ההיתר בחמין שהוחמו בערב שבת, ולא להסבר האיסור בחמין שהוחמו בשבת. ומשמע מכאן כרש"י ותוס' ודלא כתוספות ישנים. ולפי פירושם של התוספות ישנים, היתה הגמרא צריכה לומר: 'אלא', ולפרש את המשנה באופן אחר, ורק אז להביא סיוע מדברי ר' מאיר ור' יהודה בתוספתא, ודו"ק. אמנם אפשר היה לפרש כדברי התוספות ישנים, ולהוסיף שרב חסדא לא מפרש את דברי התוספתא כרב איקא. רב איקא פירש את מחלוקת התנאים בערב שבת (וכפרש"י והתוס'), וכך יישב את המשנה, אך רב חסדא מפרשה בשבת, ולכן על פיו קשה הקושיא. אבל אז היינו שואלים, מנא לה לגמרא שרב חסדא נחלק על רב איקא בפירוש התוספתא, עד שהקשתה עליו.

עוד נזכיר, שעל סוגית הגמרא כאן קשה עוד קושיא חזקה. הרי רב חסדא הסביר את האיסור שאסרו חכמים לאנשי טבריה, מטעם איסור הטמנה בדבר המוסיף הבל. ואם כן, אין זה נוגע כלל לדברי רב חסדא בענין איסור רחצה בכלי או בקרקע, ומה הקשתה הגמרא? וכן הקשה הפני יהושע. ועיין בדברינו לעיל שהארכנו בזה.

בעל המאור בפרק כירה פירש את דברי המשנה ואת דברי רב חסדא באופן אחר לגמרי. בעל המאור הבין שאנשי טבריה ביקשו להקר את החמין, ולא לחמם את הצונן. וכמו כן הבין שדברי רב חסדא שאמר, בקרקע דברי הכל מותר, הם בצונן ולא בחמין, וזהו שהקשו עליו מן המשנה. ועיין בדבריו שם שהאריך, ואיך יישב עם דברי רב חסדא הקודמים, בענין איסור הטמנה שנלמד ממעשה אנשי טבריה; ועיין ברמב"ן שם במלחמות מה שכתב על פירושו.

נזכיר עוד את דברי התוס' על המשנה, שביארו את המעשה של אנשי טבריא בפירושים שונים, המותאמים לשיטות השונות בגמרא. וזה לשונם: "מעשה והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין — מבעוד יום הביאוהו, כדפירש בקונטרס, ואין שום איסור כלל בהבאה, כדתניא בפרק קמא פותקין מים לגינה... , ואסרו ברחיצה, גזירה שמא יערבם בשבת, ולערבם בשבת אסור משום תולדות האור, וחשיבא כחדא גזירה. ואם היינו מפרשים דבסילון היו בו נקבים וכשהיו רוחצים בשבת היו פותחים הנקבים ומתערבים

הצוננים בחמין הוי אתא שפיר טפי...״ — שני הפירושים הללו מתאימים לדברי הגמרא אליבא דרב יוסף ״מי סברת אסיפא קאי ארישא קאי״. כלומר שהבעיה במעשה אנשי טבריה היא משום איסור בישול. ואח״כ כותבים התוס׳: ״אך בגמרא מדמי לה להטמנה מבעוד יום, ויליף מינה לאסור להטמין מבעוד יום בדבר המוסיף הבל גזירה שמא יטמין ברמץ ושמא יחתה. ולר״י נראה, דמה שהיו מתערבין צונן בחמין לא הוה דמי להטמנה וליכא למילף מינה, דאיכא למימר דאסרי להו מפני שמבשל המים הצוננים. ונראה לו דסילון לא היה מתערב בחמין כי היה מוקף מחיצות מכל צד והיו מתחממין המים הצוננים שבסילון מחמת חמי טבריא... והשתא דמיא להטמנה שמים צוננים היו נטמנין בתוך החמין להתחמם״. ופירוש זה הוא לכאורה לפי דברי רב חסדא בגמרא.

ד.

ובירושלמי על המשנה:

> ״תמן אמרין, חמה מותרת תולדת חמה אסורה, רבנן דהכא אמרין, בין חמה בין תולדת חמה מותרת. מתניתין פליגא על רבנין דהכא ׳לא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה׳. שנייא היא שהוא עושה חריץ, אילו אמר בקמח יאות. מתניתא פליגא על רבנין דתמן, דתני: ׳רשב״ג אומר מגלגלין ביצים על גב גג של סיד רותח ואין מגלגלין ביצים על גבי עפר רותח׳. מה עבדין לה רבנן דתמן, פתרין לה, חלוקין על רשב״ג. על דעתין דרבנן דתמן, מעשה שעשו אנשי טבריא. ועל דעתין דרבנן דהכא, סלקת מתניתין כמעשה שעשו אנשי טבריא.״

הירושלמי מביא מחלוקת חכמי ארץ ישראל וחכמי בבל בשאלה אם תולדות חמה אסורין או לא. ומפרש, שחכמי ארץ ישראל סבורים שתולדות חמה מותרין, ואיסור הטמנת ביצה בחול ובאבק דרכים הוא מטעם עשיית חריץ. ולבסוף מביא משפט סתום: ״על דעתין דרבנין וכו״ והרשב״א גרס: ״על דעתיהון דרבנן מתמן. מעשה שעשו אנשי טבריא סלקא, על דעתיהון דרבנין דהכא לא סלקת מתניתא כמעשה שעשו אנשי טבריא״.

וכתב ר״ש ליברמן ב׳ירושלמי כפשוטו׳: ״׳סלקת מתניתא׳ הוא ביטוי בעל תוכן ידוע ומסוים בירושלמי, ופירושו: נגמרה המשנה, נגמר הענין, ומכאן ואילך מתחיל ענין אחר. ועל פי זה יתפרש גם הירושלמי שלפנינו, אלא שעלינו לקבל בתור יסוד את גירסת הרשב״א ולתקן אותה: על דעתיהון דרבנין דהכא, מעשה שעשו אנשי טבריה סלקת מתניתא. על דעתיהון דרבנין דתמן לא סלקת מתניתא. כמעשה שעשו אנשי טבריא. כלומר, לדעת רבנן דהכא צריכין לגרוס מעשה ולא כמעשה, כי במשנה שלעיל אין מדברים על תולדות חמה, אלא על איסור לעשות חריץ, והמשנה ההיא נגמרה. סלקת מתניתא. ובמעשה אנשי טבריא מתחיל ענין חדש. אבל לפי דעת רבנין דתמן צריך לגרוס במשנה: כמעשה, מפני שגם המשנה למעלה מדברת בתולדות חמה, ומעשה של אנשי טבריא הוא המשך מלמעלה ולא נגמרה המשנה הסמוכה לעיל. לא סלקת מתניתא. ועל עיקר הדברים עמד הגאון בעל נועם ירושלמי ז״ל״ עכ״ל. ומכאן, שלדעת הירושלמי, מעשה אנשי טבריא הוא פתיחה למשנת אנטיכי, ועוסק בנושא אחר כפי שנבאר, ולא בענין הטמנה או בישול. ועיין בדברינו לקמן.

נוסיף למאמרנו עיון במשנת מוליאר הגרוף, כיון שלדעתנו ביאור משנה זו קשור לביאור מעשה אנשי טבריא. בכת"י קאופמן של המשנה, וכן הוא במשנה של הרמב"ם, 'מוליאר הגרוף' הוא הסיפא של משנה שהרישא שלה היא מעשה אנשי טבריא, ולא כפי החלוקה בתלמוד שלנו. (ונזכיר את דברי הירושלמי לכירה שהזכרנום לעיל: "סלקת מתניתא וכו'"). גם משנה זו — בקודמתה — סתומה. וכך לשון המשנה:

"מוליאר הגרוף שותין הימינו בשבת, אנטיכי אף על פי שגרופה אין שותין הימינה".

אין מפורש במשנה מאיזה טעם אסור לשתות מאנטיכי אף על פי שהיא גרופה!

קודם שננסה לבאר הטעם, נדייק בלשון המשנה: בכל המשניות הקודמות היה הנוסח: "כירה שהסיקוה בקש ובגבבה נותנים עליה תבשיל, בגפת או בעצים לא יתן עד שיגרוף וכו'"; "תנור שהסיקוהו בקש ובגבבא לא יתן בין מתוכו בין מעל גביו"; "אין נותנין ביצה בצד המיחם". וגם במשניות שלאחריה: "המיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן"; "האילפס והקדירה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין"; ואילו במשנתנו כתוב: "שותין", ו"אין שותין", ולא: "נותנין לתוכו חמין", ו"אין נותנין".

נציין, שבאף אחת מן המשניות הקודמות לא עסקה המשנה בדין החמין או התבשיל שבושלו, הושהו או הוטמנו שלא כדין (מה שהגמרא מתלבטת בו), חוץ ממשנת מעשה אנשי טבריא: "אם בשבת, כחמין שהוחמו בשבת, ואסורין ברחיצה ובשתיה", ומשנת מוליאר ואנטיכי: "שותין הימינו בשבת" ו"אין שותין". ומכאן, שמשנת אנטיכי אינה עוסקת כלל באיסור נתינת מים לאנטיכי, אלא באיסור שתית מים חמים שהוחמו באנטיכי בשבת, בדומה למעשה אנשי טבריא, מה שמוכיח את ביאורנו שנבאר להלן.

נשים לב גם למיקומה של משנתנו, שאינה בין המשניות העוסקות בהשהיה ולא בהטמנה. והנה, התוס' בדף מא ע"א, בד"ה מוליאר, הביאו פירוש הקונטרס, שהאיסור באנטיכי הוא מפני שהיא מוספת הבל, והבינו התוס' שהוא מפני איסור השהיה או הטמנה. ודחו התוס' פירוש זה, ופירשו כפירוש הר"י פורת: "שמוזגין המים חמין ביין, ולפי שאנטיכי יש בה הבל יותר ומתבשל היין מן המים בשעת מזיגה". והרשב"א בחידושיו הקשה על פירוש זה, שאינו משמע מלשון המשנה, ועל עצם דין התוס' הקשה בשם רבינו יונה ופירש פירוש אחר בשמו, וגם עליו הקשה. ע"ש בדבריו. והר"ן בפירושו על הרי"ף, מפרש את המשנה כאיסור לתת בשבת מים צוננים לאנטיכי (בדומה למשנת מיחם) משום שנחשב ככלי ראשון. וההיתר לתת מים צוננים למוליאר מוסבר מפני שאינו ככלי ראשון, וזהו חידוש המשנה.

הצד השוה שבכל הפירושים, שפירשו הם את המשנה כאיסור בישול, או השהיה, או הטמנה, ומלבד הקשיים הרבים שיש בכל הפירושים הללו מצד עצמם, קשים הם מצד לשון המשנה, שלא דיברה כלל על איסור נתינת המים לאנטיכי, אלא על דין המים שהוחמו באנטיכי וכמ"ש (ועיין במגיני שלמה, שהאריך בענין זה וגם יישב את הקשר למשנת אנשי טבריה).

והרמב"ם בפיהמ"ש כתב: "ואף על פי שמסירין את האש מתחת הצד שבו המים, אסור לשתות אותן המים החמין בשבת, מפני שהנחושת שבו המים מתחמם וחומו משתמר, וכאילו האש תחתיו בשבת, והרי הוא כחמין שהוחמו בשבת ואסורין בשתיה כמו שביארנו"

(תרגום הרב קאפח). ועיין במה שכתב האו"ש בביאור משנת אנטיכי לדעת הרמב"ם. אך משמע מלשון הרמב"ם, שלא פירש את האיסור באנטיכי מדין השהיה או הטמנה, אלא כתב דין חדש, שמים שהוחמו בשבת, אסורין. וסיים במילים: "כמו שביארנו" לרמוז לביאורו למשנת סילון אנשי טבריה (שלגירסתו היא רישא של משנת מוליאר).

ומכאן נבוא להצעת פירוש חדש לסוגיא כולה.

הצעת פירוש חדש לסוגיא

והנה, לולי דמסתפינא, היה אפשר להציע פירוש חדש בסוגיא: מעשה אנשי טבריא היה כדלהלן: אנשי טבריא הניחו סילון בערב שבת מבעוד יום, כדי להעביר מים צוננים בתוך אמה של חמין מחמי טבריא. כפי שפירש רש"י על המשנה בד"ה והביאו סילון — "מבעוד יום", וכפי שמוכח מדברי רב חסדא בגמרא (לט ע"ב). והמים הצוננים היו נמשכים מאליהם גם בשבת, ומתחממים בשבת בסילון המוטמן בתוך האמה של חמי טבריא, וכדברי רש"י על המשנה בד"ה של צונן — "לחממן, דהמים נמשכין ובאין כל השבת".

והדיון במשנה אינו על **מעשה** אנשי טבריא שעשו מבעוד יום, אלא על דין המים הצוננים שנמשכו בשבת, והוחמו בשבת מחמי טבריא. ובודאי אין כאן לא בישול ולא הטמנה, אלא כל הדיון הוא על המים שהוחמו בשבת, אם אסורים הם או מותרים. ועל כך אמרו להם חכמים: "אם בשבת — כזמין שהוחמו בשבת", וכפי שפירש רש"י במשנה בד"ה אם בשבת — "אותן שבאו בשבת". והבטוי 'חמין שהוחמו בשבת' אין פירושו חמין שהוחמו בעבירה בשבת (שאסורים מדין מעשה שבת), אלא מים צוננים שהונחו בערב שבת והוחמו מאליהם בשבת (וכעין דברי התוספות ישנים בדף לט ע"ב), אך לא נעבר בהם איסור בישול, השהיה או הטמנה.

והיה ידוע למשנה, שמים כאלה אסורים בשתיה וברחיצה. ונראה ברור, שהכונה לגזירת הבלנים: (ובספר מגיני שלמה העלה אפשרות כזאת שגזירת הבלנים לא היתה על רחיצה בלבד אלא אף על שתיה, כדי ליישב דברי רשב"א בתוס'. ודחה אותה ואמר שהגזירה רק על רחצה, ומשנתנו שאוסרת בשתיה, אוסרת מדין מעשה שבת אך תשוב עליו קושיתנו, שהמשנה מתפרשת לצדדין שתיה מדין מעשה שבת ורחיצה מגזירת הבלנים, ואם כן מה הקשתה הגמרא על רב חסדא). כבר כתבו התוספות ישנים בדף לט ע"ב (ועיין גם בפני יהושע שם), שהיא גזירה שקדמה למשנתנו. שאסרו חכמים לרחוץ במים שהוחמו בשבת, ואף אם הניחם צוננים בערב שבת, והוחמו מאליהם בשבת. (וכעין פירושם של התוספות ישנים, בביאור הברייתא של ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון בדף לט ע"ב, אלא שהם פירשו בהוחמו כל צרכם מערב שבת ומתחממים והולכים גם בשבת, ואנו מפרשים בצוננים שמתחממים והולכים בשבת), ונראה ממשנתנו שנאסרו לא ברחיצה בלבד, אלא גם **בשתיה**. שאלה זו של רחיצה אבר באבר במים חמים בשבת, תלויה במחלוקת האחרונים. המ"א (שכז, ו) אסר, והוכיח מן הרא"ש כדבריו, והב"מ דחה דבריו והתיר, וכ"מ כב"י, ובש"ש והמ"ב הכריע לאסור בחמין. ומעתה נבין את דברי הרמב"ם בפירושו למשנת אנשי טבריא ולמשנת אנטיכי (שבגירסתו ובכת"י משניות קאופמן משנה אחת הם), "מוליד הוא עשוי מנחושת מבעירין האש באמצעיתו וסביב האש מבחוץ כעין תעלה ממלאין אותה מים, וזו צורתו, ואם הוסרה האש ממנו מערב שבת מותר לשתות מאותם המים בשבת אף על פי

שהוא חם, ואנטיכי זו היא צורתו, ואף על פי שמסירין את האש מתחת הצד שבו המים, אסור לשתות אותן המים החמין בשבת, מפני שהנחושת שבו המים מתחממים וחומו משתמר, **וכאילו האש תחתיו בשבת והרי הוא כחמין שהוחמו בשבת ואסורין בשתיה כמו שביארנו**" (תרגום הרב קאפח). מדבריו מוכח, שהבין כן גם את משנת אנשי טבריא, ובשניהם אין חשש בישול, או השהיה (חתוי), או הטמנה, ואף על פי כן נאסרו המים שהוחמו בשבת. אבל דוקא במים צוננים שהוחמו בשבת ולא שהונחו להפיג צינתם, וגם לא בחמין שהונחו לשמור חומם או להוסיף מעט.

כלומר, שמים שהוחמו בשבת נאסרו אף אם אין כאן איסור הטמנה, וגם אם אין חשש חתוי ואף אם המעשה עצמו לא נאסר. ובכך ביארנו מדוע משנה זו (סילון ואנטיכי) עוסקת רק בדין המים ולא בדין הנתינה לכתחילה בשאר המשניות שבפרק. ובכך גם תירצנו את דין יום טוב המוזכר במשנה, שבו אין כלל איסור הטמנה, (קושית הפני יהושע), וגם תורצה מאליה הקושיא, מדוע יש לגמרא דיון וספק באוכל שהושהה בשבת, מה דינו בדיעבד, והרי מפורש הדבר במשנה שאוכל שהוטמן נאסר; וכן מובן, מדוע לא הזכירו הרמב"ם, הרי"ף, והרא"ש דין זה של איסור אוכל שהוטמן, (קושיות הפני יהושע). ולדברינו מתורץ כל זה, שאין כאן כלל דיון באיסור הטמנה, אלא בדין חמין שהוחמו בשבת, ואף בלא איסור! ומה שכתבה הגמרא לדמות דין זה להטמנה, יבואר בהמשך דברינו.

וזהו שאמרו להם חכמים לאנשי טבריא — שאף שהמעשה שלהם היה הנחת סילון של צונן בתוך אמה של **חמי טבריא** ולא של חמי האור, נתנו להם דין של חמין שהוחמו באור בשבת, ואסרום בשתיה וברחיצה (אף שבחמי טבריא עצמם מותר לרחוץ). ולכן הביא הרמב"ם את משנתנו באיסור רחיצה דווקא, ולא בדיני בישול, השהיה, או הטמנה. ואלו דבריו בפרק כב מהלכות שבת הרומזים למשנתנו. הלכה ב: "מפני מה אסרו חכמים ליכנס במרחץ בשבת, מפני הבלנים שהיו מחמין חמין בשבת ואומרים מערב שבת הוחמו, לפיכך גזרו וכו', אבל בחמי טבריא וכיוצא בהן מותר להשתטף בהן כל גופו וכו'", ובהלכה ג: "מתחמם אדם כנגד המדורה ויוצא ומשתטף כל גופו בצונן, אבל אינו משתטף כל גופו בצונן ומתחמם כנגד המדורה מפני שמפשיר מים שעליו, ונמצא כרוחץ כל גופו בחמין. המביא סילון של צונן בתוך מים חמין אפילו בתוך חמי טבריא הרי אלו כחמין שהוחמו בשבת, ואסורין ברחיצה ובשתיה". הרי שהביא את דין איסור שתית המים הללו בדיני גזירת הבלנים, ולא הזכירם כלל בדיני השהיה או הטמנה, ומסתבר מכאן שהרמב"ם למד שהם מאותו דין. שהרי דחוק לומר שכוונת הרמב"ם לומר שאסורין ברחיצה מטעם זה ובשתיה מטעם אחר שלא הזכירו כלל! (ואמנם הרמב"ם עצמו פסק שאסור לרחוץ גם בחמין שהוחמו בערב שבת, מכיון שלא פסק כר' שמעון, והגמרא הקימה את משנתנו כר' שמעון אבל אין זה נוגע לעיקר הפירוש, שהמשנה סברה את איסור השתטפות רק בחמין שהוחמו בשבת. ואפשר שגזירת רחיצה היא אף על חמין שהוחמו בערב שבת, אבל איסור שתיה אינו אלא על חמין שהוחמו בשבת, שאם לא כן, יהיה קשה על דברינו מהגמרא בדף לח ע"א, שם כתוב: "כשהלך רבי יוסי לציפורי מצא חמין שנשתהו ע"ג כירה ולא אסר להם)[5].

5. שמא י"ל באופן אחר שרק חמין שיעודם לרחיצה אסורים אף בשתיה מגזירת הבלנים ומשום שלא רצו חכמים שיהיה בהם היתר אפילו לשתיה, אולם מים שיעודם ברור לשתיה דוקא לא שייך בהם גזירת הבלנים כלל ולכן מותרים גם בשתיה (הערת העורך).

ומה שפירשה הגמרא (בדף לט ע"א) את המשנה לפי רב יוסף: "מי סברת מעשה אנשי טבריא אסיפא קאי, ארישא קאי! ולא יפקיענה בסודרין ורבי יוסי מתיר". והכי קאמרי ליה רבנן לרבי יוסי: הא מעשה דאנשי טבריא דתולדות חמה הוא ואסרי להו רבנן, אמר להו: ההוא, תולדות אור הוא, דחלפי אפיתחא דגיהנם" — אין כוונתה (כפי שפירשו חלק מן המפרשים), לבאר את המשנה בדין בישול, שעל פירוש זה קשות כמה וכמה קושיות, והעיקרית שבהן קושית הרשב"א, שמהמשך הסוגיא מוכח שמבעוד יום הניחו אנשי טבריא את הסילון, אלא פירוש המשנה כדברינו לעיל. וכונת הגמרא היא, שברור שאילולי היה איסור לבשל בחמי טבריא, בודאי שלא יעלה על הדעת שגזרו על חמין שהוחמו מאליהם בחמי טבריא שאסורין. שאם דינם כתולדות חמה, ותולדות חמה לא נאסרו בבישול, מה טעם יש לגזור ולאסור במקרה של צוננים שהונחו מבעוד יום והתחממו מאליהם בשבת בחמי טבריא? וזהו שהוכיחו חכמים. והשיב להם רבי יוסי, שחמי טבריא כחמי האור הם נדונים. ופירוש זה קרוב לפירושם של התוס' בד"ה מעשה (לח ע"ב). ובודאי כך יפרשו גם התוס' הנ"ל את הגמרא, שהרי אף לדעתם לא עברו אנשי טבריא על בישול אלא "גזירה שמא יערבם בשבת ולערבם בשבת אסור משום תולדות האור". אמנם התוס' הבינו שזו גזירה פרטית למקרה זה, שמא יערבם, ולפירושנו הכונה לגזירה כללית על כל חמין שהוחמו בשבת, מעין גזירת הבלנים.

ומה שאמר רב חסדא (לט ע"ב): "ממעשה שעשו אנשי טבריא ואסרי להו רבנן — בטלה הטמנה בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום", אין כונתו שהיתה במעשה אנשי טבריה הטמנה, וכפי שהבינו המפרשים, שאם כן יש כמה קושיות חזקות על דבריו (קושיות התוס', שאיסור הטמנה בדבר המוסיף הבל מפורש במשנה, והסתירה לדברי רב חסדא לקמן, שהגמרא הקשתה מהמשנה עליו לגבי איסור רחצה ולא לגבי הטמנה (פני יהושע), וכמו שהארכנו לבאר). אלא כך היא כונתו: האיסור במשנה על חמין שהוחמו מאליהם בשבת, אינו מדין הטמנה. וגם המעשה אינו נושא אופי של הטמנה, וכפי שכתבו התוס' בדף לט ע"א, ומעוד טעמים שהזכירו הראשונים כאן. אלא שכיון שהטילו חכמים איסור על מים שהוחמו מאליהם בשבת, הרי כך הוא גם בכל הטמנה מבעוד יום בדבר המוסיף הבל, שהרי אם יטמין צונן מבעוד יום, ואף לשיטות שלא נאסרה הטמנת צונן (עיין במאירי כאן), סוף סוף הצונן יתחמם בשבת מדבר המוסיף הבל. ולפי דברי המשנה יאסרו בשתיה וברחיצה, וכפי שאסרו חכמים לאנשי טבריא את המים הצוננים שהמשיכו בסילון ושהוחמו בשבת (אף ששם לא היתה זו הטמנה והמים נאסרו מטעם אחר לגמרי), וזהו שאמר: "בטלה הטמנה" — כלומר, לא שיהיה טעם בהטמנה של מים צוננים שיתחממו בשבת אף אם היא מותרת, לפי שיאסרו המים כדין חמין שהוחמו בשבת.

והקטע האחרון שבסוגיא (לט ע"ב), שרבו בו הקושיות, מתבאר לפירושנו בשופי. רב חסדא אמר שמחלוקת התנאים באיסור רחיצה אינה אלא בכלי, אבל בקרקע דברי הכל מותר. ונפרש את מחלוקתם לדברי רב חסדא, כפירוש התוספות ישנים בחמין שהוחמו בשבת, ולא שנעברה בהם עבירה (מה שהוקשה מאד לתוס'), אלא כדברינו שהתחממו מאליהם בשבת. ונמצא, שלרב חסדא חמין שהוחמו מאליהן בשבת בקרקע לדברי הכל מותרין ברחצה, וזהו שהקשתה עליו הגמרא ממשנתנו שמעשה אנשי טבריא בקרקע הוי ואסרו להם חכמים, משום חמין שהוחמו בשבת שאסורין ברחיצה ובשתיה, ומשום גזירת הבלנים, ואם כן הקושיא על רב חסדא מבוארת מאד. ואין מקום לקושית התוס' שמעשה

אנשי טבריא נחשב לחמין שהוחמו בשבת, ולא לקושית הפני יהושע שלרב חסדא עצמו נאסרו החמין במשנה מטעם הטמנה.

ומה שפירשה הגמרא (בדף לט ע"א), אליביה דרבה, את המשנה בדין הטמנה: "בשלמא לרבה היינו דמי להטמנה" — לכאורה אין זה כדברינו, אבל הגמרא פירשה פירוש אחר לרב יוסף בלשון "מי סברת", כלומר, בפשטות! וגם רב חסדא אינו סובר כרבה והיה אפשר לדחוק וְלוֹמַר, שגם לרבה לא התכוונה הגמרא לפרש את מעשה אנשי טבריא מדין הטמנה, אלא רק להסביר את הסמיכות של מעשה אנשי טבריא לאיסור הטמנת ביצה, כדמיון החיצוני בין שני המעשים, שבשניהם יש הטמנה. אך זה דחוק ולא נראה לפרש כן.

לכאורה, עולה מפירושנו שמים צוננים שהונחו בערב שבת ושהוחמו בשבת מאליהן, אף שלא נעבר בהם לא איסור שהיה ולא איסור הטמנה, אסורים בשבת בשתיה וברחיצה מחמת גזירת הבלנים לפחות לדעת רב חסדא. והנה, לגבי איסור רחצה בשבת במים שהוחמו בשבת אפילו בהיתר (ואפילו פניו ידיו ורגליו שמותר לרחצם בחמין), עיין במג"א סי' שכו ס"ק ו שהוכיח מהרא"ש לאיסור. ועיין בדרוש וחדוש לרעק"א שהקשה עליו, ובאמרי בינה סי' כה שהסביר את המג"א.

אך לגבי שתיה לא מצאנו אף אחד שאמר זאת חוץ מאותם רמזים ואסמכתאות שהבאתי מהתוספות ישנים (שלא דיבר במפורש על שתיה) ומהרמב"ם בהלכות רחיצה (שהטעם לאיסור שתית מים לא מפורש בדבריו) ומפירוש המשנה לרמב"ם שהוא חידוש. והמגיני שלמה העלה אפשרות כזאת בסוגיא אך דחה אותה.

ואין להקשות על דברינו מן המשנה הראשונה של פרק כירה המדברת על חמין שלא הוחמו כל צרכם או ממחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בדין חמין שהוחמו כל צרכם (בדף לד) כיון שכל זה הוא בחמין אלא שלא הוחמו כל צרכן ונפקא מינה לענין חשש חתוי אבל הגזירה שאנו מדברים עליה היא על צוננים שהוחמו בשבת באמצעות מקור חום קבוע כמו המים של חמי טבריא או אנטיכי שחומו רב והאש מהלכת תחתיו. אבל כירה גרופה, גם לדיעות ש"מוספת הבל יותר מכמה דברים המנויים בפרק במה טומנים", הרי נחלש חומה בשבת ואין בבוחה לחמם הצוננים וגם מוליאר לא נאסרו המים שבו אם הוסר האש. אך קשה על דברינו מן הרמב"ם בסוף פרק ד שכתב: "אבל אין מניחין כלי שיש בו דבר צונן על גבי כלי חם בשבת שהרי מוליד בו חום בשבת. ואם הניחו מבערב מותר ואינו כטומן בדבר המוסיף", אלא אם כן נחלק ש"דבר צונן" אינו כולל מים, ודוחק. או שנחלק כדברי הלחם משנה שם שכל כונתו כאן להפיג צינתו ולא לחממו.

בגלל הקשיים הללו, ומפני החידוש ההלכתי שבדברינו שלא מצאנו אותו במפרשים או בפוסקים, אין אני כותב פירוש זה, אלא כדי לעורר את המעיין לקשיים הגדולים שיש בפשט הסוגיות של מעשה אנשי טבריא. ויבואו טובים ממני וימצאו פירוש טוב יותר או יביאו ראיה לרעיון שהצענו. וה' יאיר עינינו במאור תורתו.